

Цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

УДК 347.42:340.13

Мазур Вікторія Вікторівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національна академія внутрішніх справ*

Mazur Viktoriia

*Candidate of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Civil Law Disciplines
Educational and Scientific Institute of Law and Psychology
National Academy of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-8988-1283*

Калінюк Анжела Леонідівна

*доктор філософії в галузі права, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національна академія внутрішніх справ*

Kaliniuk Anzhela

*Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Head of the Department of Civil Law Disciplines
Educational and Scientific Institute of Law and Psychology
National Academy of Internal Affairs
ORCID: 0000-0001-8032-3632*

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

COMPENSATION FOR MORAL DAMAGE AS ONE OF THE WAYS TO PROTECT HONOR, DIGNITY AND BUSINESS REPUTATION

Анотація. Вступ. У сучасному суспільстві, яке веде боротьбу за суверенітет, незалежність та демократію, право на честь, гідність та ділову репутацію є фундаментом суспільних відносин та забезпечують повноцінну участь особи в повсякденному житті. Ці нематеріальні цінності є невід'ємними особистими немайновими благами кожної людини. Законодавче закріплення механізмів, способів та засобів захисту честі, гідності та ділової репутації вказує на рівень розвитку правової культури та правової свідомості держави та її громадян щодо охорони та захисту таких благ.

Проблематика захисту честі, гідності та ділової репутації набуває особливого значення в контексті стрімкого розвитку інформаційного суспільства. Поширення недостовірної інформації, що принижує честь, гідність або ділову репутацію, може відбуватися миттєво через сучасні засоби комунікації, завдаючи непоправної моральної шкоди фізичним особам. Тому цивільно-правовий захист вказаних благ повинен бути гнучким, ефективним та враховувати вимоги сьогодення, і одним із таких способів є відшкодування моральної шкоди.

Мета. З'ясувати дефініції таких особистих немайнових благ, як честь, гідність, ділова репутація. Дослідити теоретично-правові положення та чинну законодавчу базу щодо врегулювання питань щодо відшкодування моральної шкоди як одного із способів захисту честі, гідності та ділової репутації. Встановити деякі особливості з відшкодування моральної шкоди при посяганнях на честь, гідність та ділову репутацію.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо відшкодування моральної шкоди як одного із

способів захисту честі, гідності та ділової репутації; 2) судова практика з врегулювання питань відшкодування моральної шкоди; 3) праці цивілістів з обраної тематики дослідження та ін.

В процесі дослідження застосовувались методи: теоретичного узагальнення (для характеристики понять честі, гідності та ділової репутації); аналізу та синтезу (для встановлення особливостей при відшкодуванні моральної шкоди як одного із способів захисту честі, гідності та ділової репутації); логічного узагальнення результатів (для формулювання висновків).

Результати. У дослідженні з'ясовано дефініції таких особистих немайнових благ, як честь, гідність, ділова репутація з теоретичної точки зору та з боку напрацювань судової та законодавчої гілок влади. Досліджено теоретично-правові положення та чинну законодавчу базу щодо врегулювання питань щодо відшкодування моральної шкоди як одного із способів захисту честі, гідності та ділової репутації. Також встановлені деякі особливості з відшкодування моральної шкоди при посяганнях на честь, гідність та ділову репутацію. Віднайдена неоднозначна позиція законодавця у застосуванні понять щодо суб'єкта та об'єкта цивільних правовідносин, які можуть зазіхати на честь, гідність та ділову репутацію.

Перспективи. Наразі суди володіють широкою дискрецією у вирішенні питання відшкодування моральної шкоди при посяганнях на честь, гідність та ділову репутацію., що іноді призводить до непропорційного задоволення позовних вимог або, навпаки, до присудження символічних сум, які не відповідають характеру делікту та його наслідкам. Також відбувається стрімкий розвиток цифровізації суспільства, постійний розвиток інноваційних технологій, тому ще більш вагомим та критичним постає питання захисту честі, гідності та ділової репутації фізичної особи в соціальних мережах та на просторах Інтернету. Тому не

варто зупинятися на досягнутих результатах сформованого механізму захисту моральної шкоди, як способу захисту честі, гідності та ділової репутації, а необхідно розвивати наукові положення та вдосконалювати практичний досвід щодо інституту відшкодування моральної шкоди за порушення прав на повагу до честі, гідності та на недоторканість ділової репутації фізичної особи.

Ключові слова: честь, гідність, ділова репутація, моральна шкода, відшкодування моральної шкоди, позовна заява, фізична особа.

Summary. *Introduction. In a modern society that is struggling for sovereignty, independence and democracy, the right to honor, dignity and business reputation is the foundation of social relations and ensures the full participation of an individual in everyday life. These intangible values are the inalienable personal non-property benefits of every person. The legislative consolidation of mechanisms, methods and means of protecting honor, dignity and business reputation indicates the level of development of the legal culture and legal awareness of the state and its citizens regarding the protection and defense of such benefits.*

The issue of protecting honor, dignity and business reputation is gaining particular importance in the context of the rapid development of the information society. The spread of unreliable information that degrades honor, dignity or business reputation can occur instantly through modern means of communication, causing irreparable moral harm to individuals. Therefore, civil legal protection of these benefits must be flexible, effective and take into account the requirements of the present day, and one of such methods is compensation for moral damage.

Purpose. To clarify the definitions of such personal non-property benefits as honor, dignity, business reputation. To investigate the theoretical and legal provisions and the current legislative framework for resolving issues of

compensation for moral damage as one of the ways to protect honor, dignity and business reputation. To establish some features of compensation for moral damage due to encroachment on honor, dignity and business reputation.

Materials and methods. The materials of the study are: 1) regulatory and legal provisions for compensation for moral damage as one of the ways to protect honor, dignity and business reputation; 2) judicial practice on resolving issues of compensation for moral damage; 3) works of civilians on the selected research topic, etc.

In the process of the study, the following methods were used: theoretical generalization (to characterize the concepts of honor, dignity and business reputation); analysis and synthesis (to establish the features of compensation for moral damage as one of the ways to protect honor, dignity and business reputation); logical generalization of results (to formulate conclusions).

Results. The study clarifies the definitions of such personal non-property benefits as honor, dignity, business reputation from a theoretical point of view and from the developments of the judicial and legislative branches of power. The theoretical and legal provisions and the current legislative framework for resolving issues of compensation for moral damage as one of the ways to protect honor, dignity and business reputation are studied. Some features of compensation for moral damage due to encroachment on honor, dignity and business reputation are also established. An ambiguous position of the legislator in the application of concepts regarding the subject and object of civil legal relations that may encroach on honor, dignity and business reputation is found.

Discussion. Currently, courts have wide discretion in resolving the issue of compensation for moral damage due to encroachment on honor, dignity and business reputation, which sometimes leads to disproportionate satisfaction of claims or, conversely, to the award of symbolic amounts that do not correspond to the nature of the tort and its consequences. There is also a rapid development of the digitalization of society, the constant development of innovative

technologies, so the issue of protecting the honor, dignity and business reputation of an individual in social networks and on the Internet becomes even more important and critical. Therefore, it is not worth stopping at the achieved heights of the established mechanism for protecting moral damage as a way to protect honor, dignity and business reputation, but it is necessary to develop scientific and improve practical experience regarding the institution of compensation for moral damage for violation of the rights to respect for honor, dignity and the inviolability of the business reputation of an individual.

Key words: *honor, dignity, business reputation, moral damage, compensation for moral damage, statement of claim, individual.*

Постановка проблеми. Цивільним кодексом України передбачені положення про об'єкти цивільних прав. До об'єктів законодавець відносить особисті немайнові блага, серед яких честь, гідність та ділова репутація. Але чіткого законодавчого поняття цих благ не існує. Тому вважаємо доцільним розглянути їх з різних точок зору: теоретично-науковому, законодавчому та на основі судової практики. Відшкодування моральної шкоди за порушення права на честь, гідність та ділову репутацію є одним із найбільш складних питань у цивільному праві. Розмір відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. І тут суди володіють широкою дискрецією у вирішенні питання відшкодування моральної шкоди при посяганнях на честь, гідність та ділову репутацію, рішення яких іноді не відповідають характеру делікту та його наслідкам. Особливої актуальності набуває захист честі, гідності та ділової репутації в соціальних мережах та інших онлайн-платформах. Специфіка цифрового середовища зумовлює необхідність адаптації традиційних правових механізмів до нових реалій.

Зокрема, виникають питання щодо юрисдикції та визначення належного права, яке має застосовуватися до відносин, пов'язаних із захистом честі, гідності та ділової репутації в Інтернеті, враховуючи транскордонний характер поширення інформації. Також варто зауважити, що коли фізична особа звертається до суду за захистом, вона має на меті захистити порушене право й поновити його. Але у випадках звернення до суду щодо відшкодування моральної шкоди за посягання на такі блага, як честь, гідність, ділова репутація таке повне поновлення є неможливим. Також в статті необхідно вказати на законодавчу неточність та неузгодженість щодо тлумачення елементів цивільних правовідносин в інших нормативно-правових актах.

Аналіз останніх досліджень. Загальнотеоретичні аспекти особистих немайнових прав представлені у цивілістичних працях Д. Д. Луспеника, В. Д. Примака, Р. О. Стефанчука, С. І. Шимон та ін.

Однак, тематика відшкодування моральної шкоди за посягання на честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи залишається недостатньо дослідженою в науковій площині, зберігає актуальність, яка пояснюється тим, що відбувається масова цифровізація суспільства та швидкий розвиток інноваційних технологій.

Метою дослідження є те, що необхідно з'ясувати дефініції таких особистих немайнових благ, як честь, гідність, ділова репутація. Дослідити теоретично-правові положення та чинну законодавчу базу щодо врегулювання питань щодо відшкодування моральної шкоди як одного із способів захисту честі, гідності та ділової репутації. Встановити деякі особливості з відшкодування моральної шкоди при посяганнях на честь, гідність та ділову репутацію.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо відшкодування моральної шкоди як одного із способів захисту честі, гідності та ділової репутації; 2) судова практика з

врегулювання питань відшкодування моральної шкоди; 3) праці цивілістів з обраної тематики дослідження та ін.

В процесі дослідження застосовувались методи: теоретичного узагальнення (для характеристики понять честі, гідності та ділової репутації); аналізу та синтезу (для встановлення особливостей при відшкодуванні моральної шкоди як одного із способів захисту честі, гідності та ділової репутації); логічного узагальнення результатів (для формулювання висновків).

Виклад основного матеріалу. Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) передбачені положення про об'єкти цивільних прав. Серед них законодавець виділяє особисті немайнові блага, які в подальшому деталізовані в книзі 2 ЦК України. Тобто особисті немайнові блага є об'єктами особистих немайнових прав. Так, на думку, Стефанчука Р. О.: «Має місце невиправдане змішування об'єктів немайнових прав з самими правами. Особисте немайнове право та його об'єкт тісно пов'язані, але не тотожні» [1, с. 122.]. Поміж особистих немайнових благ, нашу увагу привернули такі блага, як честь, гідність та ділова репутація. Також вони є важливим особистим немайновим правом, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, а саме: право на повагу до честі, гідності та право на недоторканість ділової репутації. Законодавцем не передбачені дефініції гідності та честі, так як це філософські, морально-етичні категорії та правила поведінки, але одночасно законом передбачено право на судовий захист, у разі їх порушення.

Відповідно до ст.ст. 3, 28 Конституції України честь та гідність людини визнаються найвищою соціальною цінністю і ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [2]. Цивільно-правова охорона честі та гідності здійснюється на основі ст.ст. 201, 297 ЦК України [3].

Особливості застосування судами законодавства про захист честі та гідності визначаються постановами Пленуму Верховного Суду України: а) «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. № 1 [4]; б) «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 3 березня 1995 р. №4 [5]; в) «Про посилення судового захисту прав та свобод людини громадянина» від 30 травня 1997 р. №7 (з наступними змінами і доповненнями) [6]; г) та інші.

В абз. 1 п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. під гідністю розуміють визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло [4; 7 с. 175].

Великий енциклопедичний юридичний словник розкриває поняття честі та гідності, як охоронювані законом особисті немайнові права і невідчужувані блага, що забезпечують соціальне буття фізичної особи. Честь є поняттям моральної свідомості й категорією етики, що включає в себе моменти усвідомлення індивідом або організацією свого суспільного значення і визнання цього значення з боку суспільства. За змістом поняття «честь» близьке до категорії «гідність», яка є чинником моральної свідомості, в якому виражається уявлення про самоцінність особистості, її моральну рівність з усіма іншими, та водночас є категорією етики, що відображає моральне ставлення індивіда до самого себе і суспільства до нього. Відмінність між поняттями «честь», «гідність» полягає в тому, що уявлення про гідність особи виходить з принципу рівності всіх людей та інших суб'єктів права у моральному відношенні, тоді як уявлення про честь

диференційовано оцінює людей залежно від їх належності до певної соціальної, професійної та інших спільнот. Честь пов'язана передусім з вимогою відповідної позитивної поведінки і способу дії для підтримання репутації особи або престижу тієї спільноти, до якої вона належить [8, с. 994-995].

В абз. 1 п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків [4; 7, с. 176].

Для прикладу, відповідно до п. 12 ч. 4 ст. 2 Закон України «Про банки та банківську діяльність» під діловою репутацією розуміє відомості, зібрані Національним банком України, про відповідність діяльності юридичної або фізичної особи, у тому числі керівників юридичної особи та власників істотної участі у такій юридичній особі, вимогам закону, діловій практиці та професійній етиці, а також відомості про порядність, професійні та управлінські здібності фізичної особи [9].

Цікавою є думка Стефанчука Р. О., що під діловою репутацією слід розуміти усталену оцінку фізичної особи, що ґрунтується на наявній інформації про її позитивні та негативні суспільно значимі діяння (поведінку), як правило в певній сфері (професійній, підприємницькій, службовій і т. ін.), що відома оточуючим, і в свою силу цього відображена в суспільній свідомості як думка про особу з точки зору моралі даного суспільства чи соціальної групи [10, с. 267].

При аналізі понять досліджуваних благ встановлено, що такими особистими немайновими благами, як честь та гідність наділена тільки фізична особа, а ділова репутація притаманна як фізичним, так і юридичним особам.

Щодо моменту виникнення такого блага, як честь, гідність, ділова репутація, то питання залишається досить дискусійним. Щодо припинення, то здебільшого вони припиняються зі смертю фізичної особи.

Законодавством передбачається, що кожна фізична особа має право на захист свого порушеного права. Хоча зараз й набирають оберту інші способи захисту порушених та оспорюваних прав, серед яких альтернативні, але для всіх звичними та відомими залишаються способи захисту особистих немайнових прав від протиправних посягань інших осіб - традиційні способи, які встановлені положеннями ЦК України. Тому при порушенні прав на повагу до честі, гідності та на недоторканість ділової репутації не виключається звернення з позовом до суду про відшкодування моральної шкоди (п.9 ч.2 ст.16 ЦК України). Підтвердженням цього є п. 4 ч. 2 ст. 23 ЦК України, в якій вказується що моральна шкода полягає у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної особи. Окрім того, згідно ст. 280 ЦК України, якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдана моральна шкода, вона підлягає відшкодуванню, крім випадку неумисного повідомлення викривачем недостовірної інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень [3].

Згідно з п. 3 Постанови Пленуму Верховного суду під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Відповідно до чинного законодавства моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через

неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків [5]. Вибір способу захисту порушених прав належить позивачу і він повинен бути: 1) належним, 2) ефективним, 3) правомірним. Відповідно до Постанови Великої Палати Верховного Суду від 14 квітня 2020 у справі № 925/1196/18 (за приниження ділової репутації) одним із основних способів захисту немайнових прав є відшкодування моральної шкоди. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності та справедливості. В цій Постанові передбачене право на грошову компенсацію моральної шкоди, завданої посяганням на недоторканість ділової репутації (ст. 280 ЦК України) [11].

Підставою для звернення до суду фізичних осіб з позовом про відшкодування моральної шкоди є порушення суб'єктивного цивільного права особи, як матеріального так і нематеріального [12, с. 459].

Відповідно до абз. 4 п. 19 Постанови Пленум Верховного суду, якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на відповідача може бути покладено обов'язок відшкодувати моральну шкоду [4].

Не існує презумпції моральної шкоди, позивач повинен обґрунтувати свою позицію щодо правопорушення, що призвело до немайнових втрат, моральної шкоди (у чому вона виражається), вини заподіювача, способу та розміру відшкодування. Законодавець не встановлює ні мінімального, ні максимального розміру компенсації, вважаємо, це виправданим. Суд при визначенні розміру відшкодування повинен керуватися засадами розумності та справедливості. Приймаючи рішення суду необхідно оцінити і тяжкість правопорушення, і стан здоров'я особи, інші негативні наслідки (тривалість та глибину її психічних і фізичних страждань, порушення звичних соціальних зв'язків, неможливість працювати взагалі чи на

попередньому місці роботи, крах кар'єри, необхідність змінити місце проживання, тощо) [12, с. 459].

Відповідно до абз 6 п.11 Постанови Пленуму Верховного суду, при вирішенні спорів про відшкодування моральної (немайнової) шкоди за позовами органів державної влади, місцевого самоврядування, офіційних осіб (наприклад, зареєстрований кандидат у депутати) чи посадових осіб до засобів масової інформації судам слід мати на увазі, що за змістом ч. 4 ст. 17 Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» з'ясуванню підлягають наявність злого умислу журналіста або засобу масової інформації, а також наслідки використання потерпілим можливостей позасудового (досудового) спростування неправдивих відомостей, відстоювання його й гідності та врегулювання конфлікту в цілому [5].

Також варто згадати про строк позовної давності, що застосовуються до вимог про відшкодування моральної шкоди, заподіяної поширенням відомостей, що не відповідають дійсності та ганьблять честь, гідність чи ділову репутацію фізичної особи. Строк не загальний, а спеціальний та становить один рік (п.16 Постанови) [5].

Виключенням з правила є те, що відповідно до п. 22 Постанови Пленуму Верховного Суду, на пресу не покладається обов'язок відшкодовувати моральну шкоду [4]. Також не вправі вимагати відшкодування моральної шкоди суб'єкти владних повноважень, згідно з ч. 2 ст. 31 Закону України «Про інформацію» [13].

Також такий спосіб захисту, як відшкодування моральної шкоди за посягання на честь, гідність та ділову репутацію передбачений в п. 27 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. № 1. Крім того, при визначенні розміру моральної шкоди судам слід виходити із засад справедливості, добросовісності та розумності. При

цьому визначений розмір грошового відшкодування має бути спів мірний із заподіяною шкодою і не повинен призводити до припинення діяльності засобів масової інформації чи іншого обмеження свободи їх діяльності.

Вимога про відшкодування моральної шкоди може бути заявлена самостійно. Судовий збір оплачується окремо від інших заявлених вимог та не встановлюється максимальний розмір. За вимогою про відшкодування моральної шкоди не допускається процесуальне правонаступництво. До спадкоємця переходить право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя [4].

Інформація, зазначена у позовній заяві чи іншій заяві, адресованій суду, а також в процесуальних документах (запереченнях на позов, апеляційних чи інших скаргах тощо), може бути підставою для захисту гідності, честі чи ділової репутації, за винятком випадків, коли ця інформація була визначена підставою пред'явлення позову і стосувалася його предмету, була доказом у справі, а так само предметом апеляційного чи іншого перегляду, встановленому процесуальним законом [14, с. 317].

Щодо розміру відшкодування моральної шкоди, то практикою вироблений принцип прохати у позовній заяві про максимальний, на переконання позивача, розмір відшкодування шкоди, який в ході судового розгляду буде співставлятися із обставинами справи, піддаватися аналізу і в кінцевому результаті буде визнаний у судовому рішенні обґрунтованим повністю чи в його частині, або ж взагалі визнаний безпідставним.

Все більшого поширення в практичній діяльності набуває проведення судово-психологічної експертизи. Для здобуття позитивного результату у ході судового розгляду необхідно, щоб усі ці обставини були підтверджені належними, допустимими та достовірними доказами [15].

Сьогодення диктує свої умови, відбувається масова цифровізація суспільства, постійний розвиток інноваційних технологій, тому ще більш вагомим та критичним постає питання захисту честі, гідності та ділової

репутації фізичної особи в соціальних мережах та на просторах Інтернету. Тому не варто зупинятися на досягнутих результатах сформованого механізму захисту моральної шкоди, як способу захисту честі, гідності та ділової репутації, а необхідно розвивати наукові та вдосконалювати практичний досвід щодо інституту відшкодування моральної шкоди за порушення прав на повагу до честі, гідності та на недоторканість ділової репутації фізичної особи.

Моральна шкода в умовах цифровізації – це незаконне приниження або замах на приниження оцінки гідності людини в мережі Інтернет, що призводить до психічних процесів і станів, які є шкідливими [16, с. 146].

Враховуючи сучасну залежність молодого покоління, та й не тільки від соціальних мереж та впливу мережі Інтернет на темп отримання інформації, то інколи переслідування особи за допомогою таких мереж може завдавати ще більше психологічних страждань та посягань на честь, гідність та ділову репутацію, аніж переслідування в реальному житті.

Судова практика у спрах про захист честі, гідності та ділової репутації є вкрай нестабільною. Причиною такою нестабільності є те, що закон у даному випадку оперує оціночними, неконкретними поняттями, які суди тлумачать фактично на власний розсуд [17].

Варто ще звернути увагу на те, що нещодавно набрала чинності Постанова Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2025 року №366 «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного опитування посадових осіб митних органів та кандидатів на зайняття посад державної служби в митних органах із застосуванням поліграфа» [18], де в п. 44 зазначається: «Спеціаліст-поліграфолог ... не повинен допускати будь-яких дій, що загрожують недоторканності об'єкта опитування, заподіють шкоду його діловій репутації або принижують його честь і гідність». І одразу видається незрозумілим, яким чином об'єктом опитування стала посадова особа митного органу або кандидат на зайняття посади державної служби в

митному органі. Це положення суперечить загальним положенням інституту цивільних правовідносин, де суб'єктом є особа, а об'єктом є матеріальні та нематеріальні блага, згідно зі ст. 177 ЦК України. В цій ситуації суб'єктами мали б бути: 1) суб'єкт опитування та 2) спеціаліст-поліграфолог, а об'єктом – дії, які заподіють шкоду його діловій репутації або принижують його честь і гідність. На сьогодні, на нашу думку, відсутня єдність із зазначеного питання, тому наукова дискусія має право на продовження обговорення або законодавцю варто звернути увагу на положення п. 44 Порядку та внести відповідну уточнюючу інформацію до підзаконного нормативно-правового акту.

Висновки та перспективи розвитку. Аналіз чинного законодавства, судової практики на науково-теоретичних положень дає нам підстави зробити висновок, що відшкодування моральної шкоди як способу захисту честі, гідності та ділової репутації є спеціальним способом захисту таких благ. При таких посяганнях фізична особа не може повністю поновити свої права і повернутися у попереднє моральне становище, або іншими словами у попередній психічний та психологічний стан. Розмір відшкодування в багатьох випадках залежить від внутрішніх переконань та оцінки доказів суддею. На даний час необхідно розвивати наукові доктрини та вдосконалювати практичний досвід щодо інституту відшкодування моральної шкоди за порушення прав на повагу до честі, гідності та на недоторканість ділової репутації фізичної особи. У зв'язку з тим, що відбувається стрімкий розвиток цифровізації суспільства, постійний розвиток інноваційних технологій, тому ще більш вагомим та критичним постає питання захисту честі, гідності та ділової репутації фізичної особи в соціальних мережах та на просторах Інтернету.

Література

1. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, особливості здійснення та захисту): монографія. Р. О. Стефанчук; відп. ред. Я. М. Шевченко. Хмельницький: Видавництво ун-ту управління та права, 2007. С. 625.
2. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-41. Ст. 356.
4. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду від 27 лютого 2009 р. № 1.
5. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду від 3 березня 1995 р. № 4.
6. Про посилення судового захисту прав та свобод людини громадянина: Постанова Пленуму Верховного Суду від 30 травня 1997 р. № 7.
7. Цивільне право. Практикум навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. За ред. Р. А. Майданика (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, Є. О. Рябоконя. К.: Алерта 2019. 622 с.
8. Великий енциклопедичний юридичний словник. За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. 1020 с.
9. Про банки та банківську діяльність. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. ст. 30.
10. Цивільний кодекс України: Коментар. За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. Одеса: Юридична література, 2004. 1112 с.

11. Дмитро Луспенник. Захист гідності, честі та ділової репутації: практика Верховного Суду. Онлайн практикум, м. Київ, 16 квітня 2021 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Luspenyk_prezentatsia.pdf (дата звернення: 03.04.2025).

12. Данильченко О.В. Відшкодування моральної шкоди як засіб захисту цивільного суб'єктивного права. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). За загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 704 с.

13. Про інформацію: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. ст. 650.

14. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Станом на 3 лютого 2020 року. За заг. ред. Короеда С. О. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2020. 1152 с.

15. Баконіна О. Відшкодування моральної шкоди: роз'яснення Мін'юсту. 19 листопада 2020. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/199740_vdshkoduvannya-moralno-shkodi-rozuyasnennya-mnyustu (дата звернення: 03.04.2025).

16. Булеца С. Б. Відшкодування моральної шкоди в разі захисту особистих немайнових прав особи в умовах цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 01. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/25.pdf> (дата звернення: 03.04.2025).

17. Нецензурна лайка у бік споживача є підставою для судового захисту честі, гідності та стягнення моральної шкоди (Долинський райсуд Івано-Франківської області № 343/1646/18 від 26.05.2020). URL: https://protocol.ua/ua/sud_netsenzurna_layka_1/ (дата звернення: 03.04.2025).

18. Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного опитування посадових осіб митних органів та кандидатів на зайняття посад державної служби в митних органах із застосуванням поліграфа: Постанова Каб. Міністрів України від 01.04.2025 № 366. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2025-п#Text> (дата звернення: 03.04.2025).

References

1. Stefanchuk R. O. Osobysti nemainovi prava fizychnykh osib u tsyvilnomu praviv (poniattia, zmist, osoblyvosti zdiisnennia ta zakhystu): monohrafiia. R .O. Stefanchuk; vidp. red. Ya. M. Shevchenko. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo un-tu upravlinnia ta prava, 2007. S. 625.
2. Konstytutsiia Ukrainy: Osnovnyi Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St.141.
3. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. № 40-41. St. 356.
4. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zakhyst hidnosti ta chesti fizychnoi osoby, a takozh dilovoi reputatsii fizychnoi ta yurydychnoi osoby: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu vid 27 liutoho 2009 r. № 1.
5. Pro sudovu praktyku v spravakh pro vidshkoduvannia moralnoi (nemainovoi) shkody: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu vid 3 bereznia 1995 r. № 4.
6. Pro posylennia sudovoho zakhystu prav ta svobod liudyny hromadianyna: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu vid 30 travnia 1997 r. № 7.
7. Tsyvilne pravo. Praktykum navch. posib. 3-tie vyd., pererob. i dop. 3a red. R. A. Maidanyka (ker. avt. kol.), N. S. Kuznietsovoi, Ye. O. Riabokonia. K.: Alerta 2019. 622 s.

8. Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk. 3a red. akad. NAN Ukrainy Yu. S. Shemshuchenka. 2-he vyd., pererobl. i dopovn. K.: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 2012. 1020 s.

9. Pro banky ta bankivsku diialnist. Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2001. № 5-6. st. 30.

10. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Komentar. Za zah. red. Ye. O. Kharytonova, O. M. Kalitenko. Odesa: Yurydychna literatura, 2004. 1112 s.

11. Dmytro Luspenyk. Zakhyst hidnosti, chesti ta dilovoi reputatsii: praktyka Verkhovnoho Sudu. Onlain praktykum, m. Kyiv, 16 kvitnia 2021 roku. URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Luspenyk_prezentatsia.pdf (access date: 03.04.2025).

12. Danylchenko O.V. Vidshkoduvannia moralnoi shkody yak zasib zakhystu tsyvilnoho subiektyvnoho prava. *Nauka ta suspilne zhyttia Ukrainy v epokhu hlobalnykh vyklykiv liudstva u tsyfrovu eru (z nahody 30-richchia proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchia pryiniattia Konstytutsii Ukrainy): u 2 t.: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (m. Odesa, 21 trav. 2021 r.). Za zahalnoi redaktsiieiu S. V. Kivalova. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2021. 704 s.

13. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. № 48. st. 650.

14. Naukovo-praktychnyi komentar Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy. Stanom na 3 liutoho 2020 roku. Za zah. red. Koroieda S. O. Kyiv: Vydavnychiy dim «Profesional», 2020. 1152 s.

15. Bakonina O. Vidshkoduvannia moralnoi shkody: roziasnennia Miniustu. 19 lystopada 2020. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/199740_vdshkoduvannya-moralno-shkodi-roziasnennya-mnyustu (access date: 03.04.2025).

16. Buletsa S. B. Vidshkoduvannia moralnoi shkody v razi zakhystu osobystykh nemainovykh prav osoby v umovakh tsyfrovizatsii. *Analitychno-*

porivnialne pravoznavstvo. 2025. № 01. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/25.pdf> (access date: 03.04.2025).

17. Netsenzurna laika u bik spozhyvacha ye pidstavoiu dlia sudovoho zakhystu chesti, hidnosti ta stiahnennia moralnoi shkody (Dolynskyi raisud Ivano-Frankivskoi oblasti № 343/1646/18 vid 26.05.2020). URL: https://protocol.ua/ua/sud_netsenzurna_layka_1/ (access date: 03.04.2025).

18. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia psykhofiziologichnoho opytuvannia posadovykh osib mytnykh orhaniv ta kandydativ na zainiattia posad derzhavnoi sluzhby v mytnykh orhanakh iz zastosuvanniam polihrafa: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 01.04.2025 № 366. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2025-p#Text> (access date: 03.04.2025).